

Светлана ШЕАТОВИЋ

Институт за књижевност и уметност, Београд
svetlana.seatovic@gmail.com

https://doi.org/10.18485/ikum_nbartulovic.2023.ch6

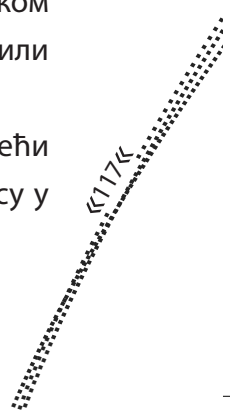
НИКО БАРТУЛОВИЋ ИЗМЕЂУ КОНТИНЕНТАЛНЕ И МЕДИТЕРАНСКЕ ЕВРОПЕ

Сажетак: У раду се анализира место Нике Бартуловића као писца и важне фигуре књижевности и културног живота између два светска рата. Позиција овог Хваранина који се свесрдно укључио у формирање нове државе Југославије, и његове везе са најистакнутијим писцима: Ивом Андрићем, Милошем Црњанским и Владимиром Черином, као и земљаком Сибом Миличићем, посматра се као модел формирања књижевног обрасца који је интегрисао медитеранско и јадранско наслеђе родног простора и културе с утицајима Средње Европе који су, до 1918. године, долазили преко система образовања у оквиру Аустроугарске.

Кључне речи: Медитеран, Јадран, Средња Европа, копно, море, књижевност

Мало је књижевних и културних радника 20. века који су остали толико затамњени и склоњени од очију јавности – најшире и оне научне, у књижевном и историјском погледу – као што су судбина и стицај политичких и многих других околности наменили Ники Бартуловићу и, такође Хваранину, Јосипу Сиби Миличићу.

Обојица су рођени у Аустроугарској монархији, у њој су се школовали, а највећи део књижевне и културолошке делатности, Миличић и дипломатске, проживели су у

Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, касније Краљевини Југославији, да би нестали, физички и духовно, на самом крају Другог светског рата – Миличић 20. августа 1944. у Барлети (до данас је нејасно да ли је нестао или умро природном смрћу), док је Бартуловић стрељан у Топуском 1945. године. Бриљантне каријере писаца, изузетних књижевних представника авангарде, избрисане су из уџбеника, историја књижевности и општих историја.

Да ли је њихово родно Јадранско море, мултикултуралност, отвореност за друге културе и народе, наклоњеност идеји југословенства и уједињења било сувише за времена која ће доћи после 1945. године, али и даље – после 1991, када се распада и друга Југославија? Како су оба књижевника, широких, космополитских погледа, са Хвара, некадашњег Фароса, остала и изван накнадно формираних канона хрватске и српске књижевности?

То су питања која покрећу сваког истраживача без предрасуда јер дела постоје, књижевни опус и културолошке улоге постоје, па се пред свима нама отвара и додатно питање: Како смо могли да избришемо Миличића и Бартуловића макар као блиске пријатеље Милоша Црњанског и Иве Андрића?

Грешку и дуг према Миличићу исправили смо зборником *Јосип Сибе Миличић – време, њпросјор, судбине*¹ (2018), док сада, само неколико година касније, настављамо истраживања живота и дела Нике Бартуловића.

Питања је, видимо, много, а одговори су делимични, и не увек поуздани.

Ипак, чињеница је: обојицу је изнедрило Јадранско море и Хвар, то је место из кога су кренуле њихове каријере – сличне, али и различите. Док је Миличић био исконски

1 *Јосип Сибе Миличић – време, њпросјор, судбине*, интердисциплинарни зборник радова. Уредиле Сања Роић, Светлана Шеатовић. Београд – Загреб: Институт за књижевност и уметност – Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ – Centar za komparativnohistorijske studije Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 2018.

медитеранац, Бартуловић је био човек који је много интензивније спајао море и копно. Та веза копна и мора је комплексна јер задире у најдубље културне, антрополошке и, на крају, и књижевне одлике. Бартуловић као Староградац поникао у близини двора Петра Хекторовића, представља зато особену појаву која спаја Медитеран и Средњу Европу, уткивајући у ту везу идеју уједињења Словена.

Политичком раздиобом, која је кроз вјекове држала, не само поједине дијелове Нашег народа, него чак и поједине провинције, посве одијељене једну од друге. Догодило се да море није у животу, ни духовном ни привредном свих наших крајева, играло једнаку улогу: шта више је за неке од тих земаља остало туђе, као да се оне налазе усред континента (Бартуловић 1927: 1).

Овако пише Нико Бартуловић у *Јадранској сџражи* и у посебној публикацији библиотеке Јадранска стража, на преко 40 страна, а на основу текста прештампаног из *Српској књижевној гласнику* из 1925. године. Бартуловић је, наиме, од 1928. до 1931. године био кооуредник *Јадранске сџраже*,² а у овом програмском антрополошком, политичком и национално југословенском тексту разматра питање мора и копна³ као питање суштинске разлике, што је довело до дефинисања одређених појмова и разумевања средине, али и улоге појединих народа, и њихове везе са морем и копном. Са данашње тачке гледишта чини се да је Бартуловић пре готово сто година погодио у

2 Видети: Lovrić 2009: 355–380.

3 Видети: Светлана Шеатовић. *У залеђу Средоземља. Медитеран у модерној српској књижевности*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2019. У наведеној студији обрадили смо однос писаца српске књижевности према мору, наслеђу медитеранских култура, од Његоша, преко Дучића, Миличића, Црњанског, Андрића, И. В. Лалића, Ј. Христића до савремених писаца В. Пиштала и Г. Ћирјанић. Нажалост, ова монографија нема текст о Бартуловићу, његовом опусу књижевном и културолошком, и посебно о везама са писцима савременицима. Овај рад на изванредан начин допуњује наша истраживања дата у оквиру наведеног зборника радова.

само средиште једне од данас актуелних тема геофилозофије, која се интензивно развија крајем 20. и у 21. веку. Најважнији представници геофилозофије и новог поимања значаја копна и мора, односа култура одређених простором налазимо у делу *Геофилозофија Евроје* (2000) чувеног италијанског филозофа и некадашњег градоначелника Венеције Масима Качарија, а потом и у делу Катерине Ресте *Геофилозофија Медитерана* (2017).

Море у нашој књижевности је, према Бартуловићу, једно од средишњих питања тадашњег књижевног и културног простора обједињеног границама Краљевине СХС и касније Краљевине Југославије. Простор и филозофија простора, као и геофилозофске одлике, укључујући одлике менталитета, условљене су пореклом са копна или мора. Порекло човека копна и човека мора за Бартуловића представља базично питање, које ће обележити и добрим делом активирати писце тадашњег југословенског простора без обзира на припадност хрватској или српској књижевности. Како тврди Бартуловић, баш због тога и са те позиције полази разумевање једног народа:

Историја народа одигравала се далеко од мора. Најудеснија борба, она која испуњава векове народног живота, борба са Турцима, водила се у континенталним крајевима, у Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини и на континенталној граници Далмације. Па и друга тешка борба, против Нијемаца и Мађара, водила се на копну. Једини наш приморски непријатељ, Талијан, знао је да се покрије маском кршћанства, и да своју власт над нашим приморјем прикаже чак ка доброхотну заштиту и дар провиђења, пред опасношћу да и ти крајеви дођу у турске руке (Бартуловић 1927: 1).

Овим се и порекло одређених књижевних родова недвосмислено везује за просторе и народну епску књижевност. Бартуловић иде толико далеко да чак и за свог Хваранина Петра Хекторовића, који је забележио прве бугарштице и епске народне песме, каже да

је јасно навео да су све настале на копну, само их је он записао док су их певали рибари пореклом из далматинског залеђа. Даље каже да је једино помињање мора у епској поезији везано за стих којим Марко Краљевић пророкује подизање топуза из мора, што је, према Бартуловићу, алузија на Индијско море – и што нас води ка претхеројском и митолошком времену у коме је фолклорно стваралаштво било део општег корпуса мотива који су се селили и транспоновали кроз простор, стижући до појединих народа као универзални топоними или универзални мотиви најстаријих облика књижевности:

Има по негдје у митолошком, предхеројском дијелу наших народних пјесама, спомињање на море, нарочито када се говори о далеким земаљама („Земља Индија“). Можда је тог постанка и познато спомињање мора у херојској пјесми „Смрт Марка Краљевића“, гдје прије смрти Марко баца топуз у море и пророкује: „Кад мој топуз из мора изишо / Онда ваки дјетић постануо“ (Бартуловић 1927: 2).

Бартуловић у теми мора у књижевности налази дистинкцију копно / море и посебно истиче Истру као аутентичну средину која је развила лирску поезију мање ослоњену управо на копно. Однос копна и мора у поезији, лирској и епској, код Бартуловића добија одлике антрополошке анализе и елементарности простора. Поетика простора представља, према Бартуловићу, суштинско разумевање поезије – која је више својствена човеку копна и равнице. Пред лицем мора „човјеку застаје дах, намеће му се шутња, осјећај једне елементарне, готово трансценденталне љепоте и сјетна мисао и бескраја и непознатог. С чиме да се упореди љепота, страхота и бескрај океана“, пита се Бартуловић.

Дубровачко-далматинска књижевност је, према Бартуловићу, заснована на литерарном наслеђу трубадурске књижевности Италије. Тиме је он изнео став – опет веома аутентичан: иако је дубровачка књижевност настала уз море, она има много

више литерарног које потиче из континенталног карактера, јер није била усмерена на свој сопствени простор. На основу овога могли бисмо да закључимо да је Нико Бартуловић, као рођени Хваранин, најпре човек острва, фантазије, да, за разлику од Сибе Миличића, нема апсолутну и некритичку фасцинацију морем, медитеранским амбијентом, већ све то сматра континенталним простором. За Бартуловића је само Мавро Ветрановић аутентични дубровачки песник: он је одрастао и стасао на Мљету, што му даје пун осећај мора, за разлику од, понављамо, Дубровника, који је највише ослоњен на копно а само гледа и отвара се према мору.

За Бартуловића је аутентичан песник и Петар Хекторовић, као рођени Староградац и човек који је имао смисла и вере да ће се права поезија наћи међу народом и рибарима, од којих ће он и забележити своја *Рибања и рибарска приговарања*. Јован Дучић, Алекса Шантић и Иво Војновић дају, по Бартуловићевом мишљењу, прву меру приморског и аутентичног мора, али уз њих наводи и Његоша – сматра да је он, док је био на мору, желео да дођу на сухо, тј. на копно. Дистинкција копно / море и однос медитеранског, које је за Бартуловића највише острвско, представља право урањање у мистицизам и фантазију мора као оне координате која даје и окус и мирис поезији. Занимљиво је и да у својим анализама Бартуловић не прилази Италији и другој страни Јадрана као могућем литерарном извору, који би био права књижевна конекција далматинског простора и залеђа – које види и у Црној Гори и у Херцеговини, али и у песницима као што су Јован Јовановић Змај или Петар Прерадовић.

За Бартуловића, према студији „Море у нашој књижевности“, Дучић и Иво Војновић ипак имају посебно место:

Пјесник дубровачких поема, Дучић, као и Војновић, осјећа где се на мору „буди успавана душа ствари око њега“, и наслушкујући тој души, он са отменом, духом,

пластиком и поентом, у којима као да је бар деломично оживела атмосфера доба кад су те ствари још живеле реалним животом, пева дубровачке песме (Бартуловић 1927: 3).

Тако су Дучић и Војновић за Бартуловића песници који оживљавају прошлост у стварности атмосфере Дубровника.

У прози, Бартуловић најбоље представнике налази у Матавуљу, Ћипику и Марку Цару. Поред наведених, он ће истаћи и Милутина Бојића, Војислава Илића Млађег и Сибу Миличића, Мирка Королију, али и Владимира Черину, и друге. Праве приморске пејзаже Бартуловић ће видети и у делу Црњанског и Андрића. Ту је, затим, и цео низ указивања на словеначке писце усмерене на море и теме мора, чиме упућује на југословенску целину свих књижевности, мада им даје национална именовања. Тако море у нашој књижевности, у односу на копно, нуди целину књижевности односно књижевног канона као јединственог, али заснованог на некој врсти федералног уређења.

Недостатак мора, и тема отвореног мора – то је први медитерански простор који, према Бартуловићу, остаје без одјека и у прози и у поезији, и ту је сасвим у праву чак и са нашег данашњег становишта, после готово сто година. Бартуловић примећује да је живот у приморју „обрађен у нашој литератури ипак доста обилато, није готово никако обрађен живот, морнарски живот и живот у залеђу неба и мора где се раздвајају очај и нада, живот и смрт“, указујући тиме на социјалне теме, које су остале изван видокруга писаца.

Бартуловић је веома систематичан и као састављач *Јагранске антологије*, која полази од народне поезије, иде преко романтизма, све до 1934. године, кад је антологија штампана. Као облик критичарског деловања треба ову антологију сагледати и из угла

односа копно / море, тематске и мотивске повезаности, али и вредносног суда који је одлучујући у одабиру писаца и њихових дела. Бартуловић предговор антологији пише екавицом и латиницом, што значајно говори и о његовом опредељењу; уз то, антологија је писана и обликована у Београду, али излази у Сплиту. Бартуловић антологичар сабира дела из целокупне актуелне књижевне сцене која представља простор Југославије; истина, није укључио македонску књижевност, нити је наводи као део одређеног књижевног канона, али зато доста пажње поклања словеначкој, а највише хрватској и српској књижевности. Ова антологија слика и однос копна и Средње Европе, којој и сам песник стреми и лично и интелектуално, пролазећи кроз образовне процесе у Бечу и Прагу, у оквиру Аустроугарске.

У предговору Бартуловић објашњава улогу ове антологије: она је књижевна, али и шире, ослободилачка и ујединитељска, баш као и *Јагранска сѝража*. Море је то које спаја писце из различитих средина, и уводи га у своје теме, мотиве и логику антрополошког, како он тада каже – „расног“ карактера:

Ko makar i letimice prelista ovu Antologiju, biće mu jasno da mi već danas imamo općenitu, na sve krajeve i na sva plemena Jugoslavije protegnutu literaturu o moru i o primorju, što je za ideološke ciljeve Jadranske straže od kapitalne važnosti. Jer, ako je glavni i najpreči cilj Jadranske straže da pomorski mentalitet, koji je kod primorskih Jugoslavena uvek bio snažno i stvaralački razvijen, protegne na čitav narod, i na njegove kontinentalne delove, – koji su političkom razdeobom i uticajem tuđih gospodara, kroz vekove bili otuđivani od mora, – onda je nesumnjivo da se formiranje tog mentaliteta ni kroz što ne može tako živo da manifestira kao kroz umetnost i literaturu. Ako je dakle u poslednje vreme, a naročito od ujedinjenja na ovamo, more postalo gotovo u istoj meri inspiracija za pesnike i za umetnike iz Srbije, Hrvatske i Slovenije kao i za one iz Dalmacije i Istre, onda to znači da se ideološki ciljevi Jadranske straže pretvaraju u stvarnost, da

more postaje organska svojina duše narodne, kao stvaralačkog kolektiva, te da se pomorski mentalitet narodne celine formira sve jače do rasnog izražaja (Bartulović 1934: 5).

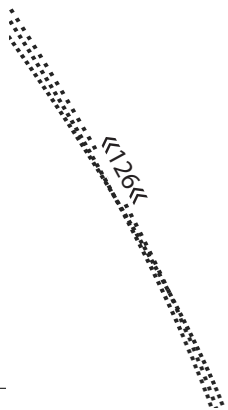
Јован Дучић у Бартуловићевој *Јагранској анџолоији* има посебно место. Бартуловић улази у смисао његове поетике ослоњене на западне европске утицаје, али бележи и госпарство дубровачко у његовим поемама, и налази везу на коју смо и ми указивали, ослоњену на простор родног Требиња. То је најдубља веза мора и његовог залеђа у копну, нераздвојна веза која се, у Дучићевом опусу, најбоље и најјасније песнички манифестовала. Бартуловић те 1934. године веома јасно истиче ове елементе, који ће веома дуго потом бити негативно оцењени у критици, а најмање, односно ретко када повезани с антропологијом и поетиком завичајног простора. Бартуловић каже:

Mada razglašeni artista, pesnik tuđih pejisaža i stranih motiva, JOVAN DUČIĆ je gotovo intimnije upoznao more od pesnika rodne grude, Šantića. Na steni nad morem, Dučić, umesto nimfe, vidi samotnu vrbu što je „rasplela kosu zelenu i dugu“; obale su mu okićene maslinama, borovima, čempresima i oleanderima, on sam udiše „miris od riba, vrijesa i čempresove smole“, a njegove slike morskog pejisaža, iako artistske (ali zato možda više dubrovačke), ipak nemaju pozajmljenih rekvizita i vrlo su sugestivne. Tolika sensibilnost i intuicija čine da Dučić živi sa životom mrtvih stvari oko mora i da prodire u bol samotne morske vrbe, koja šumi sa vetrom i talasima, „dajući polako – moru koju granu, vetru listak koji“. Pesnik dubrovačkih poema, Dučić, kao i Vojnović, – sa otmenošću, duhom, plastikom i poentom, u kojima kao da je bar delimično oživela atmosfera prošlosti, – peva dubrovačke poklisare, moreplovce, epitafe i vino. I mada u Dučićevoj poeziji ima dosta fikcije, te joj je prigovoreno da nema veze sa domaćim ambijentom, ona je taj ambijenat našla, ako i ne u rodnom Trebinju, a ono u bliskom Dubrovniku, koji je kao čist zapad, daleko bliži Dučićevim zapadnjačkim sklonostima, a ipak naš! (Bartulović 1934: 20–21).

Поред огромног броја песника које наводи у антологији, њен смисао Бартуловић налази у – данас бисмо могли да кажемо – промоцији мора и поезије о мору, али и идеје уједињења и упознавања бројних крајева Краљевине Југославије који су, просторно и културолошки, били веома далеко од мора. Јадранско море било је, кроз поезију и ову антологију, и елемент уједињења – при чему, поново истичемо, не треба сметнути с ума када излази ова књига: година је 1934, време када на политичкој сцени настају огромне промене, атентат на краља Александра Карађорђевића у Марсеју и низ друштвених ломова, који доводе већ тада, а наредних година ће то бити још израженије, до великих расцепа и, на крају, до распада Југославије. Бартуловићева идеја је, поред есететске и јадранске, и она коју наводи на самом почетку усредсређујући се на улогу *Јадранске сџираже*, а цео процес разједињења и сам је тешко подносио јер је цену уједињења скупо платио, дао апсолутно целог себе томе процесу, пред Први светски рат:

I pošto se stvaranje literature o moru sve više proteže na čitav narod, potrebno je da i njeno uživanje postane blagodat čitavog naroda; da plodovi te književnosti prodru jednako u sve krajeve Jugoslavije, te da tako najbolje odgovore nameni svojih stvaralaca i da neposrednom umetničkom snagom pomognu ljubavi i razumevanju za naš Jadran. To je cilj ove Antologije; a smatramo da je dovoljno visok, da bi trebao daljnjeg opravdavanja.

Kod sastavljanja ove Antologije, bio sam prisiljen da se držim dvaju kriterija: jadranskog i estetskog. Tako sam nastojao da u nju uđu sve dobre i bolje pesme o Jadranu, ali isto tako sam želio da ona bude i registar po mogućnosti svih glasova s mora; da svi naši pesnici, koji su makar i jednu bolju pesmicu napisali o moru, a naročilo onda, ako su inače pesnici od imena, uđu u ovu Antologiju (Bartulović 1934: 35–36).

На овај начин Бартуловић је, ослањајући се на свој претходни текст „Море у нашој књижевности“ (1927), у оквиру предговора *Јадранској антологији* указао на значај јединства књижевних, јадранских, морских простора, и њиховог спајања са копном. Све је то било – уз књижевну, антологичарску улогу – део комплексне друштвене и националне борбе против цепања југословенских ујединитеља и апостола идеје у коју су веровали свим бићем. Напокон, Бартуловић је то уверење и оданост уједињењу и краљевини платио и животом.

Веру у слободу Јужних Словена, и целокупно словенско питање у Европи, посебно је обележио Бартуловић у тексту поводом Масарикове смрти. То је за Бартуловића представљало посебан и тежак догађај. Године 1937. он пише текст „Одлазак Масарика, панславизам и претња словенским народима“. Текст је писан екавицом и штампан као предавање одржано на Коларчевом народном универзитету:

А то је све била верност заједничким идеалима, верност слободарству и демократији. То треба да је наш завет у овом моменту. Никада свет није био више потребан култа великих духова као што је данас вештачки подигнут на олтар великих узурпатора. Култ Масарика је као ретко који подесан да иницира ту моралну и духовну ренесансу човечанства, која је и нашем народу од највеће потребе и у којој ће он наћи прави повратак на једине своје велике традиције Косовског жртвовања, Светог Саве, Гргура Нинског, Трубара, Доситеја и Штросмајера. Праштајући се са смртним остацима великог покојника, пријатеља правде и слободе треба да та грудa чешке земље у парку Лану, представља од данас неосвојив шанац, у који се са свим својим несаломљивим оружјем ушанчио сам Врховни командант демократије у свету, да представницима лажи и насиља довикне одлучну реч: Довде, а не даље! (Бартуловић 1937: 4).

Опроштај са Карелом Чапеком такође је обојен идејом панславизма и одбраном најширих кругова Јужних Словена, али и Средње Европе.

Нико Бартуловић је писац, интелектуалац кога данас видимо као заточника једне идеје, једног времена у које су веровали многи, па и он сам, посебно одмах после уједињења 1919. године, доказујући то и радом у уредништву *Књижевној јуџа* у Загребу, где су се нашли и Иво Андрић, Милош Црњански и други верујући у идеју уједињења и ослобођења. Према сазнањима проучавалаца Андрићевог и Црњансковог живота и дела, Бартуловић и Андрић упознали су се у сплитском затвору, у августу 1914. године (Ђukić Perišić 2012: 169; Раичевић 2015: 155). Животни путеви довели су их до тамница у Сплиту, Шибенику и Марибору. Не треба наине заборавити да је Нико Бартуловић, по повратку са студија у Прагу, био уредник часописа *Слобога*, који је био и извор нових идеја о ослобођењу Словена. Његов уреднички период везан је за најопасније године, тј. период 1913. и 1914, и време одмах после Сарајевског атентата,⁴ када је и ухапшен под оптужбом да је био члан националистичке омладине и „ширио великосрпску пропаганду“, планирајући отцепљење простора на коме живе Јужни Словени, и тако их одвојити од целине Аустроугарске монархије. Уз то, Бартуловић је оптужен за сарадњу са националистичким покретима у земљи али и у Краљевини Србији. Због свега овога ће се и наћи у сплитском затвору, у августу 1914. године, са Ивом Андрићем и брачком учитељицом Мајом Нижетић, оптуженом да је величала српске успехе у балканским ратовима. Како је сведочио и сам Бартуловић,⁵ ухапшени Далматинци, међу којима је

4 Видети: Gulić 2016: 31–54.

5 Бартуловић пише о том језивом транспорту из сплитске тамнице ка Ријеци, где су третирани као сарадници српске стране и условно оптужени за сарадњу, и индиректно криви за Сарајевски атентат: „Тај страшни пут трајао је четири дана, без хране и без сна, и свуда смо на маџарским штацијама били дочекани, као српски заробљеници, са демонстрацијама и камењем“ (Бартуловић 1925: 51–52).

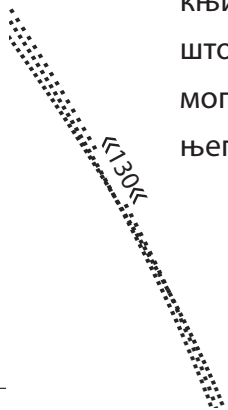
био и он, послати су, између 15. и 16. августа 1914, у Ријеку, ужасним бродом којим су путовали четири дана и ноћи, а потом, преко Загреба до Марибора, и касније у смеру Граца. Иако ће Бартуловић бити затворен у затвору Карлау код Граца, са Оскаром Тартаљом, после Сарајевског атентата, па помилован 1917, када ће се лечити у Болници милосрдних сестара, као и Андрић, то га неће поколебати да настави борбу за ослобођење Јужних Словена. Напротив, биће то за њега још већи подстицај, нарочито сарадња са Андрићем, Владимиром Ћоровићем, Бранком Машићем и контеом Ивом Војновићем, и оснивање *Књижевної јуџа* у Загребу, чији први број излази 1. јануара 1918. године. Часопис ће се штампати до 1. децембра 1919. године (Караулац 1986: 39, 42). У исто време показује нам се и пут палих анђела, оних који су веровали да ослобађање од Аустроугарске долази и уз ослонац на краљевску породицу Карађорђевића. То је пут који ће Бартуловић показати и уређивањем спомен-књиге⁶ о краљу Александру Ујединитељу, 1931. године, указујући на везу између народа и простора као на чињеницу у коју је искрено убеђен. Иако суочен са последицама погубне политике, која је манипулацијом народима и простором довела до крвавог распада 1941. године, Бартуловић је остао доследан следбеник идеја које је заступао почев од 1918. па све до распада 1941, због чега је постао жртва и комунистичког насиља, и стрељан 1945. године у Топуском. Средња Европа и фасцинација Масариком, Карелом Чапеком, прашким студентским данима, које оживљава у роману *На ѓрелому*, доказују да је Бартуловић био човек не само Медитерана, Јадрана, његовог залеђа, већ и много ширих погледа на уједињење и окупљање Јужних Словена, али и Словена Средње Европе.

Данас можемо рећи да је Нико Бартуловић готово сасвим непознат јер су га партизани 1945. не само стрељали, него и сасвим избрисали и као књижевника и као

6 Спомен књига: 10 година владавине Његовог Величанства краља Александра I, 1921–1931.

врсног интелектуалца. До сада смо Бартуловића знали само као аутора предговора прве Андрићеве песничке књиге *Ex Ponto*, или сарадника *Јадранске сџраже*, члана уредништва *Књижевної јуїа* – и готово да се ту завршава његов траг у историјама књижевности; у историји културног живота остаће упамћен као први управник Сплитског казалишта. Остајући између и хрватске и српске књижевности, заступајући југословенски став, осведочен посебно у Орјуни, и ослоњен на везу са краљевском породицом, он губи и књижевно и политичко место. Поновним формирањем српског и хрватског књижевног канона, од краја осамдесетих година 20. века, Бартуловић опет остаје ничији, само књижевна или културолошка чињеница човека на лимесу. Његов опус и ставови нису припадали ни једном ни другом народу а превазилазили су и границе Југославије, допирући до Чешке и Средње Европе.

Између *Mitteleurope* и родног Старог Града Бартуловић је остао нигде – јер нису хтели да га прихвате ни једни, ни други, ни трећи. Суштински, Бартуловић је усмерен на везу копна и мора, као што смо показали у првом делу текста, и свест о развоју књижевности, лирске, епске, дубровачке, показује његово веома специфично антрополошко и поетичко схватање порекла песничког и прозног текста, у складу са простором и поетиком простора са кога долазе. Политички, публицистички и општи друштвени ангажман Бартуловића може се разумети и у контексту анализирања књижевности, језика и културе, али није од пресудног значаја. Бартуловићево разумевање појединих простора, као што је специфичност Дубровника и дубровачке књижевности, и уочавање писаца са копна који препознају посебности мора, и свега што са морем долази у литературу, указују нам на писца и антологичара који би данас могао да се усмери на геофилозофију простора. Можда је та далековидост, која у његово време није имала упориште у теоријама књижевности и културе, била исувише

комплексна да би га разумели било који од историчара књижевности, и апстраховали његове политичке ставове и опредељења, која су била облик оданости идеји за коју је живео, и у оквиру које је радио готово целог свог живота. Место Нике Бартуловића је, због свега наведеног, остало нејасно и мутно у временима када се покидала спона југословенства и заједничка идеја Јужних Словена о целовитости простора и сложености културног и верског наслеђа што су одредили народе и њихове књижевне корпусе. У свом аутобиографском роману *На њрелому* Бартуловић ће написати да је „рођен са словенством у души“, и можда би то могло да буде језгро које можемо примити као облик разумевања човека и књижевника.

Бартуловићево књижевно дело, пре свега роман *На њрелому*, као и приче *Људи са осџрва*, доносе слике једног доба, људи аутентичног острвског духа и инсуларне књижевности, док роман представља и сведочанство доба у коме су преломи били оштри, болни, и по живот опасни. Уочи почетка Другог светског рата, у роману *Мој њријашџел Тонислав Малвасија*, Бартуловић обнавља и лично искуство тамновања током Првог светског рата са Ивом Андрићем. Његов јунак у роману из 1940. године враћа слике и догађаје из Првог светског рата, радује се поразима аустроугарске војске, а облик радовања показује и усмереност на термин бугарења, који је дао име најдужем облику стиха у нашој народној књижевности, за који је изузетно заслужан Петар Хекторовић као прва особа која је те стихове записала:

– Штета што немам и ја клавир као Видовићка, па да им, као Марко Краљевић, забугарим: Хеј Славени!... Пар дана иза тога, донио је за вријеме шетње да ми покаже слику што ју је сам нацртао. Биле су то три примитивно израђене фигуре, у укоченом ставу, свака са пушком у руци. – То смо нас три, – Тресић и Смодлака са стране, а ја у средини. Идемо у рат против Аустрије (Бартуловић 1940: 76).

Сабрана дела Нике Бартуловића објављена су у две књиге у библиотеци југословенских писаца у чијем редакционом одбору су били Вељко Петровић и Милан Кашанин, што додатно сведочи о високом вредновању Бартуловићевог дела пре Другог светског рата. Постхумно је објављен роман *Глас из јорућеї ірма*, у издању Просвјете из Загребa 2003. године; уредник и приређивач Чедомир Вишњић ће у предговору Бартуловића назвати „апостолом југословенства“. Тиме је заокружен опус овог само наизглед контроверзног књижевника који је био доследан заговорник идеје југословенства, Хваранина који је слике свог острва, натопљеног историјом, носио и док је јурио ка Бечу и Прагу, остајући и медитеранац и симбол идејног и ујединитељског духа Словена.

Политичка и културолошка позиција Бартуловића и његових савременика је позиција коју одређује роман *На ѓрелому*, и то је сáмо језгро новог прекрајања граница Европе, ослобођења Јужних Словена и уједињења у једну државу. Појединац у вртлогу времена, идеја и идентитета губи своје место, и ти преломи су у овом роману веома лепо представљени. Владимир Ћоровић у предговору тачно примећује:

Он је узео да прикаже цео један нараштај, у главном преко појединца, са мало ширим оквиром. У том нараштају његов појединац је добрим делом изразит типски представник, али има и својих чисто индивидуалних особина. Његове кризе су, истина, по целом хисториском удесу кризе нараштаја, али, у конструисању личне линије тог појединца, логички, његова криза је у истини само криза његове личне неодређености (Ћоровић 1929: 7).

Заблуде и уверења која ће и Бартуловића и његове савременике одвести у нове поделе већ 1941. године, многе од њих водиће у сигурну смрт, што се догодило како самом Бартуловићу, тако и другом Хваранину Јосипу Сиби Миличићу – иако су се нашли на различитим странама, али свакако антифашистичким и антилевичарским. Треба се овде

сетити песме „Куга“ Милоша Црњанског, коју он посвећује Ники Бартуловићу и штампа је у часопису *Дан* (1919/1920, I, 2, 24), са јасним антилевичарским, антибољшевичким ставовима, који их повезују:

Што ти је жао нашег покољења?
Зар то није весела маскарада:
данас је укус цар, а сутра барикада,
Христос, па Нерон, па Лењин.
Укус се мења, укус се мења:
само су хуље све исти.
Хиљаде година вуку нас за нос,
песници, месије, цареви и комунисти.

С друге стране, Бартуловића видимо и као истинског интелектуалца који своја убеђења везује и за Средњу Европу, заступајући тај став посебно на сахрани Масарика. Поред низа антибољшевичких ставова, ангажовања у Орјуни,⁷ борбе за спас југословенске идеје, Бартуловић је, сасвим природно, после Априлског рата остао је ројалиста, верујући у смисао краљевине. Упркос наизглед контроверзним политичким ангажманима, сасвим је јасно да је Нико Бартуловић био човек много ширих погледа, заснованих на томе језгру словенске душе, с јасном свешћу о непријатељству и Талијана и Аустроугарске, коју ће видети у облику Трећег рајха, пред почетак Другог светског рата. И ту негде – између фасцинације Карелом Чапекком и Средњом Европом, и припадности Јадрану, родном и завичајном простору са наслеђем медитеранске културе – налазимо књижевни опус и културну делатност Нике Бартуловића.

7 Видети: Bartulović 1925.

ЛИТЕРАТУРА

- Бартуловић 1920: Нико Бартуловић. „Разговори с душом“, предговор у: Иво Андрић. *Ex Ponto*. Београд: Издање С. Б. Цвијановића.
- Bartulović 1925: Niko Bartulović. *Od Revolucionarne omladine do Orjune: istorijat jugoslovenskog omladinskog pokreta*. Split: Direktorium Orjune.
- Bartulović 1927: Niko Bartulović. „More u našoj književnosti“. *Jadranska straža*, godina II, svezak 3. Naklada centrale Jadranske straže, Split. Preštampano iz *Srpskog književnog glasnika*, 1925. godine.
- Бартуловић 1929: Нико Бартуловић. *На ѓрелому*, роман. Београд: Српска књижевна задруга.
- Бартуловић 1931: Нико Бартуловић. *Љуги на осѓрву*, приповетке. Београд: Геца Кон, АД.
- Bartulović 1934: Niko Bartulović. *Jadranska antologija: knjiga prva: stihovi*. Split: Jadranska straža.
- Бартуловић 1937: Нико Бартуловић. „Govor izrečen na svečanoj komemoraciji T. G. Masaryka, priređenoj u velikoj sali Kolarčeve zadužbine, na dan sahrane pretседника Masaryka, 21. septembra 1937, od Saveza Jugoslovensko-čehoslovačkih liga u Jugoslaviji“. U Beogradu: Savez Jugoslovensko-čehoslovačkih liga, [1937?].
- Бартуловић 1940: Нико Бартуловић. *Мој ѓријатѓел Тонислав Малвасија*. Београд: Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон АД.
- Bartulović 2003: Niko Bartulović. *Glas iz gorućег grма*. Zagreb: Srpsko kulturno društvo Prosvjeta.
- Gulić 2016: Milan Gulić. „Dalmatinska javnost i sarajevski atentat“. *Istorija 20. veka*, 34, 1: 31–54.
- Đukić Perišić 2012: Žaneta Đukić Perišić. *Pisac i priča: stvaralačka biografija Ive Andrića*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Жутић 2010: Никола Жутић. *Нико Барѓуловић: римокаѓолик чейник, од либерала-анѓиклерикалца и анѓикомунисѓе до равнојорца-анѓифашиѓе*, I. Београд: Српска радикална странка.
- Жутић 2011: Никола Жутић. *Иѓѓоријско у књижевносѓи Нике Барѓуловића: ауѓобиоѓрафско идеолошко-ѓолиѓичко у романима, грамама и ѓриѓовјейкама 1918–1941*. Београд: Српска радикална странка.
- Жутић 2014: Никола Жутић. „Срѓски соколи и сарајевски атентат.“ У: *Србија и ѓолиѓика великих сила 1914–2014*, зборник радова. Ур. Живојин Ѓурић и Милош Кнежевић. Београд: Институт за политичке студије, 231–260.
- Караулац 1986: Мирослав Караулац. „Андрићеви давни пријатељи“. *Свеске Задужбине Иве Андрића*, V, 4: 9–86.

Lovrić 2009: Mirja Lovrić, „Prilog poznavanju izdavačke djelatnosti Jadranske straže iz fonda knjižnice Hrvatskoga pomorskog muzeja u Splitu“. *Baština*, 35: 355–380.

Раичевић 2015: Горана Раичевић, „Ућелију бр. 115: Иво Андрић, Нико Бартуловић, Оскар Тартаља...“. *Зборник Мајице српске за књижевност и језик*, 63, 1: 151–168.

Спомен књија: 10 година владавине Њејовој Величансїва краља Александра I, 1921–1931. Уредио Нико Бартуловић. Београд: Издање Управе „Спомен књиге 10 година Њ. В. Краља Александра I“, 1931.

Тријић 2021: Весна Тријић, „Елементи поетике експресионизма у приповеткама Ника Бартуловића“. *Прича* (Београд), година XV, број 52.

Ђоровић 1929: Владимир Ђоровић, „Нико Бартуловић“, предговор роману *На ѓрелому*. Београд: Српска књижевна задруга.

«135»

Svetlana Šeatović

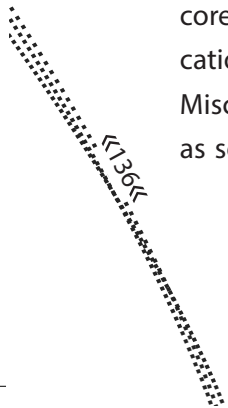
NIKO BARTULOVIĆ BETWEEN CONTINENTAL AND MEDITERRANEAN EUROPE

Summary

The topic of this paper's analysis is the position of Niko Bartulović as a writer and an important figure when it comes to literature and cultural life between the two world wars. The position of this man born on Hvar island, wholeheartedly involved in creating the new state of Yugoslavia, and the role he had in establishing ties with the most prominent writers such as Ivo Andrić, Miloš Crnjanski, and Vladimir Čerina even if with his fellow countryman Sibe Miličić, is observed as a model of formatting a literary form that integrated his birthplace Mediterranean and Adriatic heritage and culture with Central Europe influences coming through the system of education within Austria-Hungary until 1918.

Participating in *Književni jug* (*Literary south*), *Jadranska straža* (*Adriatic Guard*) magazines, publishing systematic *Jadranska antologija* 1934 (*The Adriatic Anthology* /1934) bring certain determinants we follow through his prose and poetic pieces of writing to others as well. Bartulović's essential conception of the mainland and the sea as forms from which both philosophy and literary and anthropological core bring new comprehensions and people and literary creation specifying. For that reason, Bartulović's understanding of the mainland and the sea relations is associated with *Geofilozofija Evrope* (*The Geophilosophy of Europe* / 2000) by M. Cacciary and *Geofilozofija Mediterana* (*The Geophilosophy of the Mediterranean Sea* / 2017) by C. Resta, which was not published until the 21st century. Bartulović and his contemporaries' political and cultural position is determined by the *Na prelomu* (*At the Turning Point*) novel and it is the very core of the European boundaries' new reduction and the southern Slavs' liberation and unification into a single state.

Misconceptions and beliefs that will lead Bartulović and his contemporaries to new divisions as soon as in the year 1941 will also take many of them to a safe death, as it happened to

Bartulović himself and his fellow J. S. Miličić who was also born on Hvar island, even though they took different sides that were most certainly both anti-fascist. On the other hand, we see Bartulović as a true intellectual that also binds his beliefs for Central Europe representing this attitude especially at J. Masaryk's funeral. We find the Niko Bartulović's literary oeuvre and cultural activity somewhere between being fascinated by Karel Čapek and Central Europe on one hand and belonging to the Adriatic, the place of birth and heritage bearing the Mediterranean culture legacy on the other.

Keywords: the Mediterranean, the Adriatic, Central Europe, mainland, the sea, literature